

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

О. О. БАБЕНКО,

слухач магістратури кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ, адвокат

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СКЛАДІ РЕСУРСНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ ПРОФЕСІЙ ЮРИДИЧНИХ ВИДІВ

Охарактеризовано основні елементи впливу феномена емоційного інтелекту на ефективну самореалізацію особистості та її пристосування до складних умов професійної та особистісної взаємодії. З'ясовано зміст понять «соціономічний вид професії», «емоційний інтелект», «стресостійкість», «ресурсність особистості» та «саногенне мислення» і підкреслено важливість такого механізму мислення. Наголошено, що слід приділити увагу подальшому вивченню впливу емоційного інтелекту на професійне становлення представників професій юридичних видів та підвищення рівня емоційного інтелекту задля ефективного виконання професійних обов'язків, збереження власного здоров'я та підвищення психологічної культури суспільства в цілому.

Ключові слова: емоційний інтелект, стресостійкість, психологічна ресурсність, професії юридичних видів.

Babenko, O.O. (2017), "Emotional intelligence in the resource composition of the representatives of professions of legal types" ["Emotsiyniy intelekt u skladі resursnosti predstavnykiv profesii yurydychnykh vydiv"], *Pravo i Bezpeka*, No. 3, pp. 121–125.

Постановка проблеми. Згідно з Конституцією Україна є демократичною, правовою та соціальною державою. Незаперечним є факт, що для реалізації таких декларацій необхідно докладати чимало зусиль. Із моменту проголошення незалежності та дотепер наша держава постійно перебуває у процесі реформування, політичних та соціальних змін, у пошуку найефективнішої моделі функціонування. За таких умов у будь-якій державі (і наша – не виняток) важливу роль відіграють правові інститути.

Насамперед зміни та реформування торкаються правоохоронних і правозахисних органів, саме через які в Україні і реалізується державна правоохоронна політика. До системи правозахисних органів державної влади належать представники різних професій юридичних видів. Пріоритетними напрямками завжди були і є підвищення авторитету правоохоронних і правозахисних органів і навіть недержавних інституцій з надання правової допомоги та підтримання високого ступеня довіри до них.

Зміна парадигми підготовки представників професій юридичних видів з огляду на відхід від сталої системи пострадянського простору висунула нові вимоги до міжособистісної взаємодії.

Не лише правоохоронці, а й інші представники професій юридичних видів перебувають під постійним впливом і тиском системних

змін та суспільної думки й змушені відповідати її вимогам та очікуванням. Для досягнення ефективності в професійній діяльності й у соціальному середовищі з одночасним збереженням психосоматичного здоров'я та адекватності стають актуальними пошук та актуалізація ресурсів, що будуть цьому сприяти. І, на наш погляд, сьогодні цьому приділяється недостатньо уваги. Особливо це стосується «цивільних» представників юридичних професій. З огляду на зазначене сучасні умови життя вимагають від фахівців юридичного профілю не лише професійної компетентності, а й таких комунікативних навичок та здібностей, що обумовлюють їх адаптацію та ефективну взаємодію. Чималу роль при цьому відіграє такий ресурс особистості, як емоційний інтелект, розвитку якого під час професійної підготовки представників професій юридичних видів сьогодні приділяється недостатньо уваги.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідники-психологи зверталися до тематики ресурсів і розглядали їх специфіку як когнітивних здібностей (А. Алексапольский, В. Дружинін, Н. Горюнова, Е. Сергієнко, М. Холодна), як особистісних рис (А. Antonovsky, М. Р. Seligman, М. Csikszentmihalyi, В. Бодров, Є. Кожевнікова, Д. Леонтьєв), як психічних властивостей, що стійко пов'язуються на ментальному рівні з позитивним ефектом (С. Хазова), як

об'єктів та умов середовища (S. Hobfoll, A. Masten, M.-G. Reed), як системи індивідуально-особистісних, інтелектуальних, вольових та адаптаційних ресурсів (Т. Корнілова, Л. Александрова, А. Маклаков, С. Соловйова та ін.). Також науковці досліджували психологічні ресурси, що інтерпретуються як внутрішні сили, необхідні для долаття життєвих криз (Н. Рубінштейн, Є. Рязанцева).

С. Хобфол називає ресурсами те, що є цінним для людини та допомагає їй адаптуватися до стресових ситуацій. Він поділяє їх на зовнішні – соціальні та внутрішні – «душевні» (психологічні).

Багато уваги дослідженню ресурсів приділяє О. Штепа, яка розглядала ресурсний аспект як тенденцію особистісного саморозвитку майбутніх спеціалістів-психологів, ресурсність як медіатор внутрішнього та зовнішнього «Я» людини, особливості зв'язків психологічної та персональної ресурсності й особливості вікової психологічної ресурсності; вивчала та розробляла авторські прийоми актуалізації психологічних ресурсів, наголошуючи на важливості такої здатності особистості. Дослідниця дійшла висновку, що ресурс – це психологічний мотиваційно-динамічний стан прояву сутності людини, стан її соціального, емоційного та духовного благополуччя. Крім того, О. Штепа наголошує, що усвідомлення та вміння оперувати своїми ресурсами і є ресурсністю.

С. Марчукова та Ф. Морозюк вивчали психологічні детермінанти, що сприяють підвищенню ресурсності співробітників силових відомств.

Як бачимо, здебільшого дослідники зверталися до різних аспектів вивчення ресурсів, але більшою мірою вони спрямовували дослідження на вивчення окремих видів ресурсів.

Разом із тим слід зауважити, що лише невелика кількість учених відносить до психологічних ресурсів неакадемічні види інтелекту, до яких належить і емоційний інтелект.

Започаткували дослідження емоційного інтелекту з 1990-х років вчені Дж. Майер та П. Селовей (J. Mayer та P. Salovey). Учені вивчали проблему емоційного інтелекту в таких контекстах, як значущість емоційного інтелекту для професійної діяльності (І. Андрєєва), місце та значущість емоційного інтелекту в процесі міжособистісної взаємодії (Д. Люсін, Є. Власова, М. Манойлова), функціональні характеристики емоційного інтелекту (Е. Носенко, Н. Коврига), вплив емоційного інтелекту на формування та прояв лідерських здібностей (Д. Гоулман, Д. Карузо). Е. Носенко досліджу-

вала емоційний інтелект також як ресурс, що зумовлює стресозахисну та адаптивну функції.

Метою статті є теоретичний аналіз феномена емоційного інтелекту в структурі ресурсності представників професій юридичних видів.

Виклад основного матеріалу. Для професійної та соціальної адаптації людині потрібні як середовищні, так і внутрішні ресурси. Але навіть самої наявності ресурсів недостатньо, треба, щоб ці ресурси усвідомлювалися особою та були готовими до використання. Такий стан готовності ресурсів до використання визначається деякими науковцями як ресурсність особи.

Ресурсність виступає як предиктор адаптації людини до складних умов, допомагає зберегти рівновагу, впевнено подолати стрес чи напруження.

Професії юридичних видів за класифікацією належать до соціономічних професій, які, у свою чергу, мають своїм предметом праці людину, групу людей або колективи. Отже, діяльність у таких видах професій будується за системою «людина – людина» і має свої специфічні психологічні особливості. В юридичній сфері є стандартними ситуації нервово-психічного напруження та навантаження, необхідність швидкого реагування та пристосування до швидко мінливого професійного простору й умов праці, необхідність володіти власними емоційними станами та розуміти внутрішні стани тих осіб, з якими працюєш. Так, О. Саннікова зазначає, що «навіть за наявності чітких цілей у професіях певного типу порівняно з іншими процес діяльності (операційний бік) та її результат характеризуються високим ступенем невизначеності, оскільки процес взаємодії – творчий, індивідуальний процес, а результат зазвичай віддалений у часі. Така невизначеність підвищує вимоги до компетентності спеціаліста та його особливостей» [1, с. 28].

Специфіка такої професійної діяльності дозволяє відносити її до професій із підвищеним рівнем професійного стресу. Джерелом цього стресу виступають як зовнішні, так і внутрішні фактори. До зовнішніх можуть бути віднесені умови праці, взаємовідносини з колегами та близькими, соціальне та побутове середовище, а до внутрішніх – система особистих цінностей, життєва філософія й спосіб мислення.

Мислення також може виступати як стрес. Саме власна реакція особи відповідно до обраної життєвої позиції та інтерпретації зовнішніх стимулів може призводити до психоемоційних стресів.

Крім того, як зазначає О. Штепа, актуалізація ресурсів зумовлюється свідомо обраною людиною життєвою позицією [2, с. 201].

З огляду на зазначене можна сказати, що стресостійкість – це така здатність особи, що дозволяє реагувати певним чином та витримувати суттєві інтелектуальні й емоційні перевантаження без помітної шкоди для власного здоров'я та якості виконуваної роботи, тобто здатність контролювати своє мислення, що генерує образи та думки, й використовувати свій емоційний стан як ресурс.

Для представників професій юридичних видів адекватність емоційної оцінки ситуації та відповідність емоційної реакції є одним із найважливіших чинників, що зумовлюють професійну емоційно-вольову надійність, яка, в свою чергу, є показовим критерієм «професійної норми». Саме емоційна надійність найчастіше виступає як психологічна стійкість у цілому [3].

Деякі автори зазначають, що саме від позиції людини залежить тип емоційної реакції, яка виникне. Так, у концепції Ю. Орлова мислення розглядається з позиції його впливу на якість життя в цілому та емоційної сфери зокрема. Певна емоція виникає в процесі порівняння очікування та реальності, дії та результату. Якщо особа вміє опановувати власні емоції та регулювати їх, то виникає саногенне мислення, яке зумовлює адекватність сприйняття ситуації та гнучкість реагування [4].

Таким чином, у процесі професійної діяльності й за умов хронічного емоційного стресу є важливими опанування емоцій та застосування певного механізму розмислювання (саногенного мислення), що дозволяє нейтралізувати негативний емоційний стан або перетворити його на позитивний. Але для ефективного застосування таких механізмів необхідно як мінімум уміти розпізнавати емоції та управляти ними, тобто володіти достатнім рівнем емоційного інтелекту.

Д. Швець, вивчаючи психологічну стійкість працівників поліції, зазначає: «Невміння працівника поліції регулювати свій психічний стан і дії призводить до негативних, часто тяжких наслідків як для нього самого, так і для оточуючих. Невміння керувати своєю поведінкою знижує здатність особистості соціально-психологічно адаптуватися до наявних умов середовища, є серйозною перешкодою в реалізації її життєвого потенціалу» [5, с. 227]. Такий висновок може бути застосовано не лише щодо працівників поліції, а й стосовно «цивільних» юристів. Також учений наголошує, що задля ефективного виконання покладених на представників таких професій обов'язків їм необхід-

но володіти хоча б найпростішими навичками психологічної самодіагностики та саморегуляції. Тобто, щоб бути спроможним до регуляції власних психоемоційних станів, необхідно володіти певними знаннями про те, як це робиться, та відповідними навичками.

У сучасній психології емоційний інтелект описується як здатність особистості виявляти та розрізняти позитивні та негативні емоції, а також здатність міняти свій емоційний стан з негативно забарвленого на позитивний [6].

Усвідомлення, сприйняття й управління емоціями, станами та почуттями – як власними, так і чужими – називається емоційним інтелектом. Такі здібності формуються в процесі міжособистих комунікацій особистості, а також упродовж особистісного та професійного розвитку.

Розрізняють два види емоційного інтелекту: внутрішньособистісний і міжособистісний. Складовими частинами першого є усвідомлення власних почуттів, терпимість, упевненість у собі, самоконтроль та самооцінка, відповідальність, мотивація до досягнень, оптимізм і гнучкість. Складовими частинами міжособистісного аспекту виступають толерантність, комунікабельність, емпатія, відкритість та діалогічність.

Ступінь розвитку емоційного інтелекту є важливим компонентом успішності особистості та має важливе значення для її самореалізації. Якщо особа має високорозвинений емоційний інтелект, то останній дозволяє усвідомлювати власні потреби та мотиви поведінки, досягати балансу емоцій та розуму й відчуття внутрішньої рівноваги та свободи, надає можливість взяти відповідальність за себе, допомагає визначитися зі стратегією власного життя та вносити в нього необхідні корективи. І навпаки, якщо емоційний інтелект не розвинений, то це негативно впливає на психічне здоров'я особистості, сприяє виникненню почуття страху або провини, самотності та нестабільності, спричиняє прояви агресії та депресивних станів, зумовлює фрустрацію [7]. А з огляду на те, що вміння контролювати свої та чужі емоції допомагає ефективно діяти, воно виступає і важливим елементом ресурсності особистості.

Д. Гоулман для визначення емоційного інтелекту узагальнив такі властивості, як самоконтроль, завзятість, самовмотивування на діяльність, розуміння власних емоцій та емоцій інших людей та урахування їх у підтриманні сприятливих стосунків з оточуючими. Крім того, він визначив емоційний інтелект як провідну детермінанту успіху життєдіяльності та вперше запропонував практичні шляхи його розвитку [8, с. 10].

Численні дослідження підтверджують, що емоційний інтелект є важливим ресурсом особистості та умовою формування й ефективного функціонування системи ресурсності в цілому. Використання особистісних ресурсів забезпечує психічне, соматичне та соціальне благополуччя людини, створює умови для самореалізації та максимального використання особистісного потенціалу через відкриття своєї унікальної індивідуальності. Отже, якщо індивідуально-психологічні характеристики особистості за різних умов допомагають вирішенню складних ситуацій, то вони є ресурсними характеристиками. Тобто ми можемо вважати ресурсами професійні якості, що сприяють вирішенню професійних завдань, а для успішної професійної діяльності в таких умовах спеціаліст повинен використовувати особистісні ресурси.

Висновки. Таким чином, для підвищення професіоналізму представників професій юри-

дичних видів у цілому та їх стресостійких та емоційно-вольових якостей зокрема і як наслідок – підвищення ресурсності, збереження психічного та фізичного здоров'я, досягнення благополуччя й ефективної самореалізації як у професійному, так і в особистісному плані необхідно приділяти достатню увагу розвитку емоційного інтелекту.

Очевидними є практична значущість і доцільність подальшого вивчення феноменів емоційного інтелекту в контексті впливу на стресостійкість та ресурсність особистості й особливо для розробки та застосування рекомендацій щодо підвищення рівня емоційного інтелекту для підвищення кваліфікації представників професій юридичних видів, їх успішної професійної самореалізації та ефективної взаємодії з оточуючими на тлі виконання своїх професійних обов'язків

Список бібліографічних посилань

1. Саникова О. П. Эмоциональность в структуре личности. Одесса : Хорс, 1995. 364 с.
2. Штепа О. С. Характеристика прийому актуалізації психологічної ресурсної особистості (авторський підхід). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2015. Вип. 2 (47). С. 200–206.
3. Аболин Л. М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека : моногр. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1987. 264 с.
4. Орлов Ю. М. Саногенное мышление. М. : Слайдинг, 2002. 138 с.
5. Швец Д. В. Психічна стійкість працівника поліції як основа готовності до службової діяльності в екстремальних ситуаціях // Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (30 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка Нац. акад. пед. наук України ; Консультат. місія Європейського Союзу в Україні. Харків : ХНУВС, 2017. С. 226–228. URL: http://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_03_2017/pdf/104.pdf (дата звернення: 20.11.2017).
6. Майер Г. Психология эмоционального мышления // Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления / под ред. Ю. Б. Гипенрейтер, В. В. Петухова. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. С. 123–129.
7. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект: исследование феномена. *Вопросы психологии*. 2006. № 3. С. 83–95.
8. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / пер. с англ. А. П. Исаевой. М. : АСТ, 2009. 478 с.

Надійшла до редколегії 03.11.2017

БАБЕНКО О. А. ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В СОСТАВЕ РЕСУРСНОСТИ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ПРОФЕССИЙ ЮРИДИЧЕСКИХ ВИДОВ

Охарактеризованы основные элементы влияния феномена эмоционального интеллекта на эффективную самореализацию личности и приспособление к сложным условиям профессионального и личностного взаимодействия. Выяснено содержание понятий «социально-экономический вид профессии», «эмоциональный интеллект», «стрессоустойчивость», «ресурсность личности» и «саногенное мышление» и подчеркнута важность такого механизма мышления. Отмечено, что следует уделить внимание дальнейшему изучению влияния эмоционального интеллекта на профессиональное становление представителей профессий юридических видов и повышение уровня эмоционального интеллекта для эффективного выполнения профессиональных обязанностей, сохранения собственного здоровья и повышения психологической культуры общества в целом.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, стрессоустойчивость, психологическая ресурсность, профессии юридических видов.

BABENKO O. O. EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE RESOURCE COMPOSITION OF THE REPRESENTATIVES OF PROFESSIONS OF LEGAL TYPES

The main approaches to definition of the concept of resources and resourcefulness of a person, as well as directions of research of emotional intelligence have been considered. Emotional intelligence

has been studied as an important constituent element of resourcefulness of an individual, as a predictor of successful professional and social adaptation. The main elements of the influence of the phenomenon of emotional intelligence on the effective self-realization of an individual and its adaptation to the difficult conditions of professional and personal interaction have been characterized. The content of the concepts of “sociological type of profession”, “emotional intelligence”, “stress resistance”, “resourcefulness of a personality” and “sanogenic thinking” have been found out; and the importance of such a mechanism of thinking has been emphasized. It has been noted that for representatives of legal professions the adequacy of emotional evaluation of the situation and the correspondence of the emotional reaction are the most important factors that determine the professional emotional and volitional reliability, which is an indicator of the “professional norm”.

It has been emphasized that attention should be paid to the further study of the influence of emotional intelligence on the professional formation of the representatives of professions of legal types and enhancement of the level of emotional intelligence for the effective performance of professional duties, preservation of their own health and improving psychological culture of society in the whole.

Keywords: *emotional intelligence, stress resistance, psychological resource, professions of legal types.*
